

SUOLISTOSAIRAAN ASIAKKAAN SEKSUAALIOHJAUS – OPAS TERVEYDENHOITAJILLE

Nina Hirvasoja & Tuula Mäkeläinen

viva
viisaat valinnat
SEKSUAALI- JA LISÄÄNTYMISTERVEYS
TIETOPANKKI
viva.tamk.fi

 Tampereen
ammattikorkeakoulu

SISÄLLYS

<u>LUKIJALLE .....</u>	<u>3</u>
<u>SEKSUAALISUUS .....</u>	<u>4</u>
<u>SUOLISTOSAIRAUKSISTA .....</u>	<u>6</u>
<u>VAIKUTUKSET SEKSUAALISUUTEEN .....</u>	<u>8</u>
<u>SEKSUAALIOHJAUS .....</u>	<u>10</u>
<u>PUHEEKSI OTTO .....</u>	<u>12</u>
<u>LOPUKSI .....</u>	<u>16</u>
<u>LÄHTEET .....</u>	<u>18</u>

LUKIJALLE

Oppaan aihe on tärkeä, sillä suolistosairaudet lisääntyvät kasvavaa vauhtia Suomessakin. Suolistosairauksiin yhdistetään useita eri oireita ja liitännäissairauksia, jotka vaikuttavat olennaisesti sairastuneen arkeen ja koko elämään. Oireiden esiintyessä myös seksuaalisuus ja seksuaalinen toiminta voi häiriintyä, ja tämä voi vaikuttaa sairastuneen elämänlaatuun negatiivisesti. Tästä syystä sairastuneiden seksuaalisuutta tulee tukea ja asia tulee uskaltaa ottaa puheeksi ammattilaisten aloitteesta.

Oppaan tiedot perustuvat luotettaviin lähteisiin ja tutkittuun, ajantasaiseen tietoon. Oppaassa on mukana myös aitoja kommentteja suolistosairauden kanssa eläviltä ihmisiltä. Toivomme niiden herättelevän ajatuksia ja elävöittävän opasta. Kommentit tunnistaa puhekuplissa esiintyväs-
tä kursivoidusta tekstistä.

SEKSUAALISUUS

Seksuaalisuus on luonnollinen osa ihmisen kehitystä jokaisessa elämänvaiheessa ja se on ihmisen perusoikeus. Seksuaalisuus on läsnä jokaisessa tilanteessa koko ihmisen elämän ajan, syntymästä kuolemaan. Seksuaalisuus käsittää niin fyysisiä kuin psykologisia ja sosiaalisiaakin tekijöitä, ei pelkästään käyttäytymistä tai seksuaalista toimintaa, kuten usein ajatellaan. Se on keskeinen osa ihmisyyttä ja tärkeä elämänlaatuun sekä terveyteen vaikuttava tekijä. Seksuaalisuus kasvaa ja kehittyy ihmisen elämän mukana uusien elämänvaiheiden ja kokemusten myötä.

SEKSUAALISUUTEEN KUULUU:

- ◇ SUKUPUOLI
- ◇ SUKUPUOLI-IDENTITEETTI
- ◇ SUKUPUOLIROOLIT
- ◇ SEKSUAALINEN SUUNTAUTUMINEN
- ◇ EROTIikka
- ◇ MIELIHYVÄ
- ◇ SUKUPUOLISUHTEET
- ◇ LISÄÄNTYMINEN

SEKSUAALISUUDEN MUISTILISTA:

- ◇ SEKSUAALISUUS KUULUU KAIKILLE — IKÄRYHMÄÄN, PARISUHDESTATUKSEEN TAI SUKUPUOLI-IDENTITEETTIIN KATSOMATTA
- ◇ SEKSUAALISUUS ON MONIMUOTOISTA — ÄLÄ OLETA SEKSUAALISTA SUUNTAUTUMISTA TAI SUKUPUOLTA
- ◇ SEKSUAALISUUS JA SEKSI OVAT TUTKITUSTI YHTEYDESSÄ HYVÄÄN TERVEYTEEN — SEKSUAALISUUDEN KOKONAISVALTAISEN HUOMIOIMISEN TULEE OLLA OSANA HYVÄÄ HOITOA
- ◇ SEKSUAALIOHJAUS KUULUU JOKAISEN IHMISSUHDETYÖTÄ TEKEVÄN AMMATTILAISEN TEHTÄVÄALUEESEEN JA SITÄ TULEE TOTEUTTAA OSANA JOKAPÄIVÄISTÄ HOITOTYÖTÄ

SUOLISTOSAIRAUKSISTA

Tulehdukselliset suolistosairaudet (Inflammatory Bowel Diseases, IBD)

- ◇ Crohnin tauti ja Colitis Ulcerosa
- ◇ Aiheuttavat kroonisen tulehduksen kudokseen
- ◇ Kohonnut riski sairastua paksusuolen syöpään
- ◇ Ei parantavaa hoitokeinoa, hoidon kulmakivet oireiden hallinta ja elämänlaadun parantaminen
- ◇ Colitis Ulcerosaa sairastavilla kohonnut riski myös suoliston ulkopuolisiin liitännäissairauksiin, kuten osteoporoosiin, selkärankareumaan, nivelrikkoon, silmätulehduksiin ja maksan sairauksiin
- ◇ Sairauden syntyyn johtavista syistä ei ole tietoa
  - ◇ Vaikuttavina tekijöinä ainakin geneettinen alttius, ympäristötekijät ja suoliston oma mikrobikanta
  - ◇ Ruokavaliolla ei vaikutusta sairauden syntyyn, mutta jotkin ruoka-aineet saattavat pahentaa oireita

IBS (Irritable Bowel Syndrome) eli ärtyvän suolen oireyhtymä on toiminnallinen suolistovaiva, jonka syntymissyystä ei tiedetä. Oireyhtymään ei ole parantavaa hoitoa. Ruokavaliolla on mahdollista lieventää oireita.

OIRE	CROHNIN TAUTI	COLITIS ULCEROSA	IBS
RIPULI	X	X	X
TIHEÄT ULOSTUSKERRAT	X	X	
ULOSTEESSA VERTA/ LIMAA	(X)	X	
ULOSTEEN PIDÄTYS- KYVYTTÖMYYS		X	
VOIMAKAS/ TIHENTYNYT ULOSTAMISEN TARVE	X	X	
MAHDOLLISET FISTELIT	X		
VATSAKIVUT	X	X	X
PAINON LASKU	X		
AALTOMAINEN TAUDINKUVA	X	X	X
LAPSILLA KASVUN HIDASTUMINEN	X		
UMMETUS/ TUKOSOIREET	X		X
TUNNE, ETTEI SUOLI TYHJENE KUNNOLLA			X

SUOLISTOSAIRAUKSIEN VAIKUTUKSIA SEKSUAALISUUTEEN

IBD:N VAIKUTUKSIA SEKSUAALISUUTEEN:

- ◇ HEIKENTYNYT KYKY SAADA ORGASMI
- ◇ EREKTIOHÄIRIÖT
- ◇ HALUKKUUDEN VÄHENTYMINEN
- ◇ VAIKUTUKSET KEHONKUVAAN
- ◇ LÄÄKEHOIDON HAITTAVAIKUTUKSET
- ◇ AKTIIVISET SAIRAUDEN OIREET
- ◇ YHDYNTÄKIVUT
- ◇ EMÄTTIMEN KUIVUUS
- ◇ KIIHOTTUMISEN ONGELMAT
- ◇ VAGINAALISET TULEHDUKSET JA HIIVASIENI-INFEKTIOT
- ◇ MIELIALA
- ◇ MAHDOLLINEN AVANNE

"Akuuttivaiheisiin kuuluvat kivut ovat myös aiheuttaneet haluttomuutta. Leikkaukset myös ovat vaikuttaneet seksuaalisuuteen ja haluihin ylipäänsä heikentävästi. Väliaikainen avanne aiheutti negatiivisia muutoksia kehonkuvaan eikä sen aikana seksi kiinnostanut."

"Nyt vuosien jälkeen en koe, että j-pussi olisi kovin paljon vaikuttanut seksuaalisuuteeni, mutta sen sijaan seksielämäni kyllä. Mikäli seksuaalisista tilanteista haluaa nauttia huoletta, niin vessassa on käytävä ennen aloittamista. Näin ollen kaikki kovin extempore-jutut saavat aina keskeytyksen eikä fiilis välttämättä ole ihan sama kuin alussa."

VAIKUTUKSET HEDELMÄLLISYYTEEN:

- ◇ ITSE SAIRAUUS EI VAIKUTA HEDELMÄLLISYYTEEN
- ◇ LEIKKAUSHOITOJEN VAIKUTUKSISTA EI OLLA TÄYSIN VARMOJA
- ◇ JOTKIN LÄÄKEHOIDOT VÄHENTÄVÄT MIESTEN HEDELMÄLLISYYTTÄ JA SAATTAVAT AIHEUTTA AITTA SIKIÖLLE

SEKSUAALIOHJAUS

"Mielestäni kaikille sairastuneille olisi hyvä tarjota mahdollisuus keskusteluun seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista seksuaaliterapeutin tai asiaan muutoin perehtyneen hoitajan kanssa."

- ◇ TAVOITTEENA MINIMOIDA SEKSUAALITOIMINTOIHIN KOHDISTUVAT HAITAT, ANTAA POTILAALLE TIETOA JA ETSIÄ YHDESSÄ RATKAISUJA ONGELMATILANTEISIIN
- ◇ TILANNEKOHTAISTA JA TAVOITTEELLISTA AMMATILLISTA VUOROVAIKUTUSTA
- ◇ KESKEISIÄ ELEMENTTEJÄ OVAT TIEDON ANTAMINEN SEKÄ ASIAKKAAN SEKSUAALISUUDEN HYVÄKSYMINEN
- ◇ AINA AMMATILLINEN TYÖOTE! SEKSUAALIOHJAUSTA OHJAAVAT JA MÄÄRITTÄVÄT SAIRAANHOITAJIEN SEKÄ SEKSOLOGIEN EETTISET OHJEET
- ◇ PERUSTANA DIALOGINEN, LUOTTAMUKSELLINEN VUOROVAIKUTUS, JOSSA ASIAKAS NÄHDÄÄN AINUTKERTAISENA JA YHDENVERTAISENA. ASIAKKAAN JA HOITAJAN VÄLINEN DIALOGISUHDE MÄÄRITTYY ASIAKKAAN TARPEIDEN MUKAAN
- ◇ SEKSUAALINEUVONTAA JA –TERAPIAA VOI ANTAA VAIN SIIHEN KOULUTTAUTUNUT HENKILÖ, MUTTA SEKSUAALIOHJAUS ON JOKAISEN TERVEYDENHUOLLON AMMATTILAISEN TEHTÄVÄ

Seksuaaliohjauksen ja siihen liittyvän informaation tarve on erilainen eri sairauksissa ja eri sairauden vaiheissa, jonka takia hoitajan tulee arvioida ohjauksen oikeaa ajoittamista. Asiakkaan hoidon ja sairauden eri vaiheiden aikana on hyvä pohtia hänen kanssaan yhdessä, miten sairauden vaikutuksia voidaan lieventää, millaista tukea hän tarvitsee ja miten hän voisi sopeutua seksuaalisuuden muutoksiin. Hoitohenkilökunnan on tärkeää kysyä suolistosairautta sairastavalta, kokeeko tämä seksuaalisen toimintakykynsä normaalina.

Terveydenhuollon asiakkaat ja potilaat kokevat tarvitsevänsä enemmän tietoa sairautensa ja siihen liittyvien hoitojen vaikutuksista seksuaalisuuteen ja parisuhteeseen. Potilaat ja asiakkaat myös odottavat, että terveydenhuollon ammattihenkilöstö tekee aloitteen keskustelussa. Myös kumppani tulisi keskusteluissa huomioida.

SEKSUAALISUUDEN PUHEEKSIOTTO

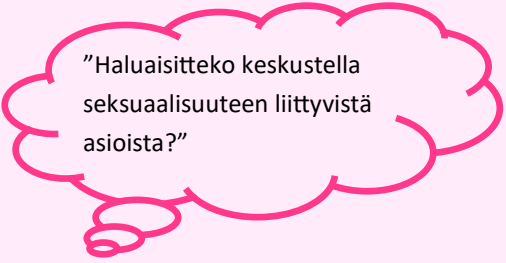
Seksuaalisuuden puheeksiottoon tulee olla mahdollisuus jokaisessa asiakaskohtaamisessa, sillä seksuaalinen hyvinvointi on tärkeä osa ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia. Sekä puheeksi ottamisessa että seksuaaliohjauksessa ja -neuvonnassa tärkeää on ammatillinen työote.

"Olisin kaivannut enemmän tukea nimenomaan ammattihenkilöiltä, vertaisilta sitä kyllä sain. Juurikin leikattu ihminen jää vaike neuvontaa ja tukea seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Toki muutokset ja huolet ovat yksilöllisiä, eikä minullakaan ole ollut suurempia ongelmia seksuaalisuuteen liittyen. Kuitenkin ammattilaisten tulisi tarjota tällaista neuvontaa jossakin vaiheessa sairastumista/neuvontaa, koska puhutaan kuitenkin usein nuorista aikuisista, joille tämä elämän osa-alue saattaa muutenkin olla aluillaan tai muuten herkässä vaiheessa. Tällaisista asioista ei ole aina helppo puhua, joten ammatti-ihmisten pitäisi tarttua tähän tabuun aiheeseen."

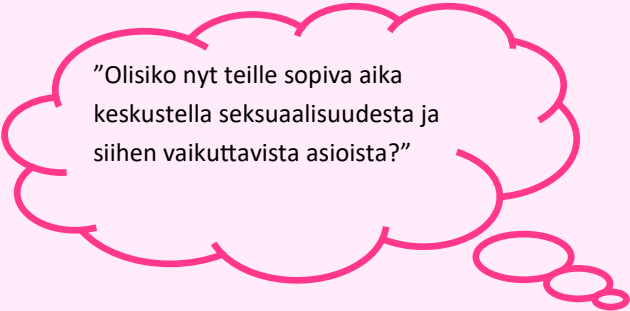
KÄYTÄNNÖN OHJEITA PUHEEKSIOTON TUEKSI:

- ◇ Järjestä sopiva tila ja aika seksuaalisuudesta keskustelulle, älä vaikuta kiireiseltä
- ◇ Valitse sanat oikein – käytä ammatillisia sanoja, mutta varmista, että asiakas ymmärtää niiden tarkoituksen. Voitte myös yhdessä keskustella ja sopia, mitä sanoja käytätte
- ◇ Rohkaise ja toimi keskustelun aloittajana – sinulla on siihen velvollisuus ammattilaisena
- ◇ Anna asiakkaalle tietoa sairaudesta ja sen vaikutuksista seksuaalisuuteen
- ◇ Käytä sukupuolineutraaleja ilmaisuja äläkä tee oletuksia asiakkaan seksuaalisuudesta tai sukupuolesta
- ◇ Mikäli et osaa vastata asiakkaan kysymyksiin, kerro hankkivasi asiasta lisätietoa. Älä jätä asiakasta yksin etsimään tietoa! Jos oma osaamisesi ei riitä, ohjaa hänet seksuaalineuvojan tai -terapeutin vastaanotolle
- ◇ Huomioi asiakkaan uskonnollinen ja kulttuurinen tausta. Muista myös, että asiakkaalla on aina oikeus kieltäytyä seksuaalisuudesta puhumisesta
- ◇ Muista kirjata keskustelut potilastietoihin!

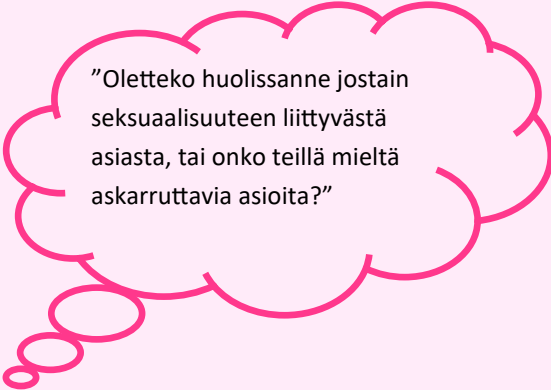
ESIMERKKEJÄ PUHEEKSIOTON TUEKSI

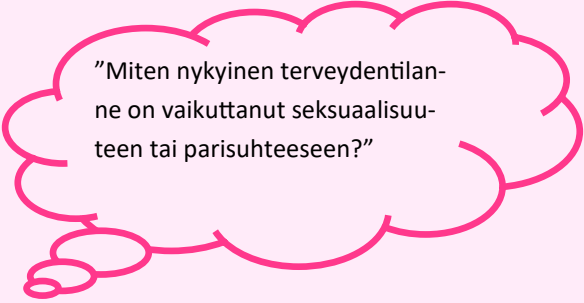
"Haluaisitteko keskustella seksuaalisuuteen liittyvistä asioista?"

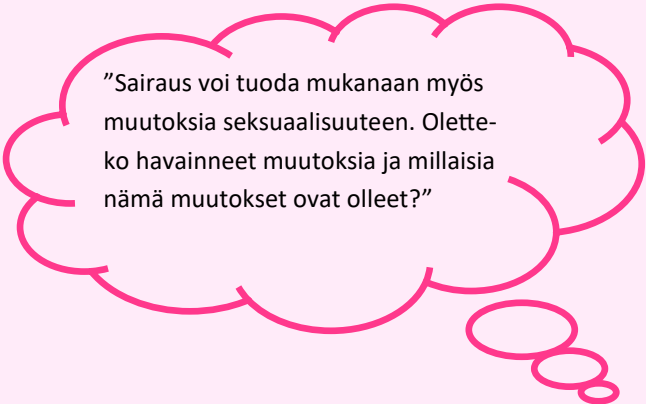
"Olisiko nyt teille sopiva aika keskustella seksuaalisuudesta ja siihen vaikuttavista asioista?"

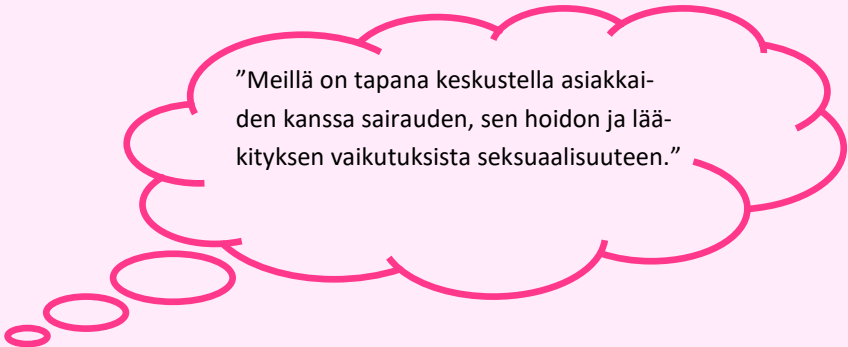
"Oletteko huolissanne jostain seksuaalisuuteen liittyvästä asiasta, tai onko teillä mieltä askarruttavia asioita?"

"Miten nykyinen terveydentilanne on vaikuttanut seksuaalisuuteen tai parisuhteeseen?"

"Sairaus voi tuoda mukanaan myös muutoksia seksuaalisuuteen. Oletteko havainneet muutoksia ja millaisia nämä muutokset ovat olleet?"

"Meillä on tapana keskustella asiakkaiden kanssa sairauden, sen hoidon ja lääkityksen vaikutuksista seksuaalisuuteen."

LOPUKSI

Kiitos, että tutustuit opaslehtiseemme suolistosairauksien vaikutuksista seksuaalisuteen! Toivomme, että tämä antaa sinulle uusia mahdollisuuksia tukea ja ottaa asia puheeksi seuraavan kerran, kun kohtaat suolistosairaana asiakkaan.

Toiminnallinen opinnäytetyö ja sen tuotos, tämä opaslehtinen, toteutettiin yhteistyössä ViVa-hankkeen kanssa. Valmiin opinnäytetyömme pääsette halutessanne lukemaan Theseus-verkkokirjastosta tammikuun 2021 jälkeen.

"Kun sairastaa jotain ja se on pysyvää niin se ihmisen kokonaisuus täytyisi ottaa paremmin huomioon eikä hoitaa vain rikkiäistä suolta, vaan mieltä myös."

LÄHTEET

- Allocca, M., Gilardi, D., Fiorino, G., Furfaro, F., Peyrin-Biroulet, L. & Danese, S. 2018. Sexual and reproductive issues and inflammatory bowel disease: A neglected topic in men. *European Journal of Gastroenterology & Hepatology* 30 (3), 316–322.
- Brusila, P. 2020. Mitä on seksuaalilääketiede. Teoksessa Brusila, P., Kero, K., Piha, J. & Räsänen, M. (toim.) *Seksuaalilääketiede*. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Choung, R. & Locke, R. 2011. Epidemiology of IBS. *Gastroenterology Clinics of North America* 40 (1), 1-10.
- Christensen, B. 2014. Inflammatory bowel disease and sexual dysfunction. *Gastroenterology & Hepatology* 10 (1), 53–55.
- Crohn ja Colitis ry. n.d. Lääkehoito. Luettu 1.9.2020.
<https://crohnjacolitis.fi/tietoa-sairauksista/crohnin-tauti/laakehoito/>
- Eluri, S., Cross, R., Martin, C., Weinfurt, K., Flynn, K., Long, M., Chen, W., Anton, K., Sandler, R. & Kappelman, M. 2018. Inflammatory Bowel Diseases Can Adversely Impact Domains of Sexual Function Such as Satisfaction with Sex Life. *Digestive Diseases & Sciences* 63 (6), 1572-1582.
- Farnam, F., Janghorbani, M., Raisi, F. & Merghati-Khoei, E. 2014. Compare the Effectiveness of PLISSIT and Sexual Health Models on Women's Sexual Problems in Tehran, Iran: A Randomized Controlled Trial. *The Journal of Sexual Medicine* 11 (11), 2679 - 2689.
- Hurn, W. 2012. The diversity of inflammatory bowel disease: Beyond the gut. *Gastrointestinal Nursing* 10 (4), 22–28.
- Jedel, S., Hood, M. & Keshavarzian, A. 2015. Getting personal: A review of sexual functioning, body image, and their impact on quality of life in patients with inflammatory bowel disease. *Inflammatory Bowel Diseases* 21 (4), 923-938.
- Jussila, A. 2014. Inflammatory bowel diseases in Finland: Epidemiology, malignancies and mortality. *Lääketieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. Väitöskirja*.
- Kero, K. & Väisälä, L. 2019. Seksologiaa. Teoksessa Duodecim Oppiportti. Naistentaudit ja synnytykset. Luettu 3.10.2020. Vaatii käyttöoikeuden. https://www.oppiportti.fi/op/njs11800/do?p_haku=seksuaalisuus#q=seksuaalisuus
- Khan, S. & Chang, L. 2011. Diagnosis and management of IBS. *Nature reviews. Gastroenterology & Hepatology* 7 (10), 565-581.
- Lee, S., Crowe, M., Seow, C., Kotze, P.G., Kaplan, G., Metcalfe, A., Ricciuto, A., Benchimol, E. & Kuenzig, E. 2017. The impact of surgical therapies for inflammatory bowel disease on female fertility. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2017 (4).
- Leenhardt, R., Rivière, P., Papazian, P., Nion-Larmurier, I., Girard, G., Laharie, D. & Marteau, P. 2019. Sexual health and fertility for individuals with inflammatory bowel disease. *World Journal of Gastroenterology* 25 (36), 5423 - 5433.
- Martin, J., Kane, S. & Feagins, L. 2016. Fertility and Contraception in Women With Inflammatory Bowel Disease. *Gastroenterology & Hepatology* 12 (2), 101–109.
- Mazal, J. 2014. Crohn Disease: Pathophysiology, Diagnosis, and Treatment. *Radiologic Technology* 85 (3), 297–322.
- Mustajoki, P. 2018. Ärtävän suolen oireyhtymä (IBS). *Lääkärikirja Duodecim*. Luettu 31.8.2020.
https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00068

Paalanen, T. 2011. Etiikka seksuaalineuvonnassa. Teoksessa Ryttyläinen-Korhonen, K., Ritamo, M. & Saarinen, S. (toim.) Seksuaalineuvonnan tueksi. 2. uudistettu versio.

Park, Y. & Kim, T. 2020. Sexual Dysfunction and Fertility Problems in Men with Inflammatory Bowel Disease. *The World Journal of Men's Health* 2020 38 (3), 285-297.

Rosenberg, L. 2006. Pitkäaikaissairaus, vammautuminen ja seksuaalisuus. Teoksessa Apter, D., Väisälä, L. & Kaimola, K. (toim.) Seksuaalisuus. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Rosenblatt, E. & Kane, S. 2015. Sex-Specific Issues in Inflammatory Bowel Disease. *Gastroenterology & Hepatology* 11 (9), 592–601.

Ryttyläinen, K. & Valkama, S. 2010. Seksuaalisuus hoitotyössä. Helsinki: Edita Prima.

Seyedian, S., Nokhostin, F. & Malamir, M. 2019. A review of the diagnosis, prevention, and treatment methods of inflammatory bowel disease. *Journal of Medicine & Life* 12 (2), 113–122.

Sinisaari-Eskelinen, M., Jouhki, M-R., Tervo, P. & Väisälä, L. 2016. Työkaluja seksuaalisuuden puheeksi ottamiseen: Plissististä Betteriin. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 53, 286-293.

Sipponen, T. 2017. Ajankohtaista lääkärin käsikirjasta; Crohnin tauti. *Duodecim* 2017 (133), 113-116. Luettu 30.8.2020.
<https://www-terveysportti-fi.libproxy.tuni.fi/xmedia/duo/duo13485.pdf>

Suomen seksologinen seura. n.d. Seksologia. Luettu 22.9.2020. <https://seksologinenseura.fi/kiinnostaako-seksologian-asiantuntijuus/>

Szydlarska, D., Jakubowska, A. & Rydzewska, G. 2019. Assessment of sexual dysfunction in patients with inflammatory bowel disease. *Przegląd gastroenterologiczny* 14 (2), 104-108.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 2019a. Seksuaalisuuden ja sukupuolen sanasto. Päivitetty 5.11.2019. Luettu 28.8.2020. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/menetelmat/seksuaalisuus-puheeksi/seksuaalisuuden-ja-sukupuolen-sanasto

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. 2019b. Seksuaalisuus puheeksi. Päivitetty 29.10.2019. Luettu 22.9.2020. https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/menetelmat/seksuaalisuus-puheeksi

Tunturi, S. 2020a. Tietoa potilaalle: Haavainen paksusuolitulehdus (colitis ulcerosa). Lääkärikirja Duodecim. Luettu 25.8.2020.
https://www-terveysportti-fi.libproxy.tuni.fi/dtk/ltk/avaa?p_artikkeli=dlk00088&p_haku=ibd

Tunturi, S. 2020b. Tietoa potilaalle: Crohnin tauti (regionaalinen enteriitti). Lääkärikirja Duodecim. Luettu 24.8.2020.
https://www-terveysportti-fi.libproxy.tuni.fi/dtk/ltk/avaa?p_artikkeli=dlk01110&p_haku=ibd

WHO:n Euroopan aluetuimisto & Federal Centre for Health Education. 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Helsinki: Valopaino Oy

viva

viisaat valinnat

SEKSUAALI- JA LISÄÄNTYMISTERVEYS
TIETOPANKKI

viva.tamk.fi